

УДК 001.891:37.014.

Лідія Ващенко

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна
e-mail: vaschenko_ls@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0637-2142

ПРОФІ́ЛЬНЕ НАВЧА́ННЯ БІОЛО́ГІЇ У ЗАКЛА́ДАХ ЗАГА́ЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІ́ТИ: СТАТИСТИ́ЧНІ ХАРА́КТЕРИСТИ́КИ

Анотація. Перехід старшої школи на обов'язкове профільне навчання передбачає ряд системних змін щодо організації, форми та змісту профільної освіти. У статті наведено результати аналізу динаміки та тенденції розбудови профільного навчання біологічного напрямку. Проаналізовано чисельність шкіл та учнів охоплених біологічним профілем, забезпеченість учителями біології, які викладають профільні предмети. В цілому, по країні відсоток учнів старшої школи, охоплених профільним навчанням поступово зростає. Водночас, аналіз статистичних даних щодо функціонування біологічного профілю навчання дає підстави зробити висновок про те, що останні п'ять років триває поступове зменшення учнів, охоплених профільним навчанням біологічного напрямку і натеper складає 4,2% у місті і 5,4% і сільській місцевості. Існує ряд проблем, які призводять до зменшення кількості учнів охоплених біологічним профілем навчанням, які потребують вирішення. І це не лише військовий стан у країні, але і необхідність репрофільювання окремих закладів з огляду на забезпечення педагогічними працівниками, омолодження складу вчителів біології, урахування запитів та нахилів учнів, регіональні потреби ринку праці

Ключові слова: профільна біологічна освіта, заклади загальної середньої освіти, контингент учнів, педагогічні кадри.

Abstract. The transition of high school to compulsory specialized education involves a number of systemic changes regarding the organization, form, and content of specialized education. The article presents the results of the analysis of the dynamics and trends in the development of specialized training in the biological direction. The number of schools and students covered by the biological profile, the availability of biology teachers who teach profile subjects were analyzed. In general, the percentage of high school students enrolled in professional education is gradually increasing across the country. At the same time, the analysis of statistical data on the functioning of the biological profile of education gives reason to conclude that the last five years have been a gradual decrease of students covered by profile education in the biological direction and currently amounts to 4.2% in the city and 5.4% in rural areas. There are a number of problems that lead to a decrease in the number of students covered by the biological profile of education, which need to be solved. And this is not only the military situation in the country, but also the need to repurpose individual institutions in view of the provision of teaching staff, rejuvenation of the composition of biology teachers, taking into account the requests and inclinations of students, regional needs of the labor market.

Keywords: specialized biological education, institutions of general secondary education, contingent of students, teaching staff

Вступ. Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» шкільна освіта в Україні здобувається за трьома рівнями: початкова освіта, базова середня та профільна, трьох річна освіта. У 2027 році, коли перші учні Нової української школи перейдуть до 10-го класу, профільна старша школа має стати обов'язковою та багатопрофільною з урахуванням індивідуальних особливостей, інтересів, здібностей, нахилів і потреб учнів, з формуванням у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності (Закон України, 2020).

На тепер в Україні функціонують навчальні заклади з різними моделями організації профільного навчання: ліцеї, гімназії, створені на базі загальноосвітніх навчальних закладів; ліцеї, які функціонують на базі вищих навчальних закладів; профільні школа інтернатного типу; школи, де профільне навчання, організовано на базі спеціалізованих художніх, спортивних, музичних шкіл, які працюють за власними навчальними планами; профільне навчання в умовах взаємодії загальноосвітніх навчальних закладів із закладами професійно – технічної освіти тощо. Однак вітчизняна педагогічна практика свідчить про те, що існуюча на тепер модель профільного навчання не завжди забезпечує можливість самостійного вибору учнями профілю класу, вибору рівня вивчення непрофільних предметів, а регламентація форм навчання досить часто руйнує його індивідуалізацію. Окрім того, існує диспропорція у змісті профільної освіти, що призводить до втрати в учнів інтересу до вивченні певних предметів. Тобто актуальною є необхідність зміни форми та змісту профільної освіти, модернізації критеріїв оцінювання роботи старшої школи (Ващенко Л.С., 2015).

Різноманітні аспекти запровадження профільного навчання в шкільній освіті України досліджували багато науковців, зокрема: Г. Васьківська, А. Загородня, Т. Засєкіна, Ю. Жук, О. Локшина, О. Ляшенко, Н. Ничкало, О. Сікорський, О. Ярошенко та інші. До переваг профільної освіти науковці відносять: підвищення якості освіти в старшій школі шляхом більш глибокого, якісного й ґрунтовного вивчення обраних навчальних предметів; перепрофілювання недоукомплектованих закладів загальної середньої освіти та класів; ефективне використання фінансових ресурсів; ширший вибір як профілів, так і способів навчання для учнів та їхніх батьків. Водночас науковці називають нагальні проблеми старшої школи, серед яких небажання засновників створювати ефективну мережу різнопрофільних класів, відсутність кваліфікованих педагогічних працівників, недостатня матеріально-технічна база закладів загальної середньої освіти (Гапон В.В. 2022). Впровадження профільного навчання в старшій школі буде більш ефективним при проведенні системної інформаційної роботи серед учнів 8–9 класів та їх батьків щодо вибору профілю навчання з метою ознайомлення з «освітньою картою міста», тобто з територіально близькими закладами освіти, напрямками навчання в них, умовами вступу як потенційних для вступу на навчання; – аналіз можливостей окреслених закладів освіти щодо працевлаштування після їх закінчення; вивчення запитів школярів та їх батьків щодо вибору ними профілів навчання (Загородня А.А., 2020).

Метою статті є проаналізувати тенденції організації та функціонування біологічного профілю навчання у закладах загальної середньої освіти. Мова йде про кількісні показники щодо профільних закладів загальної середньої освіти, учнівського контингенту, чисельності педагогічного персоналу тощо. На основі цих даних можна проводити порівняння ефективності діяльності шкіл на рівні регіону, держави, та розробляти шляхи підвищення рівня здобутих учнями результатів навчання.

Після вторгнення російського агресора на територію України у 2014 р., та повномасштабної війни в 2022 р. загальна середня освіта зазнала значного негативного впливу. Війна призвела до руйнувань і пошкоджень освітньої інфраструктури, масового переміщення учнів, батьків, учителів, загальних втрат людського капіталу.

Виклад основного матеріалу. Наше дослідження базується на інформаційній базі Інституту освітньої аналітики, статистичних даних форм звітності № 83-РВК «Звіт про чисельність і склад педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти», зведений

таблиці № Д-5 «Відомості про профілі навчання у закладах загальної середньої освіти» (<https://iea.gov.ua/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/informatsijni-byuleteni/2024-2/informaczijni-byuleteni/>)

Перш ніж аналізувати стан впровадження біологічного профілю навчання у закладах загальної середньої освіти ми звернули увагу на те, що а останні 10 років поступово збільшується кількість учнів охоплених різними формами профільного навчанням. Так, упродовж 2014/2015н.р. профільним навчанням були охоплені 286296 старшокласників, у 2023-/2024 н.р. – 416164. Тобто чисельність учнів із профільним навчанням за десять років збільшилася на 129 868 осіб (31%). Профільне навчання у закладах освіти натеper функціонує за 27 назвами профілів, серед них 6 біологічного спрямування. Це екологічний, біолого-хімічний, біолого – фізичний, біотехнологічний, медичний. біологічний профілі. Однак найбільш поширеними за охопленням школярів є профілі українська філологія, іноземна філології та математика.

Таблиця 1.

Динаміка чисельності закладів та учнів, охоплених біологічним профілем навчання з 2019/2020 н.р. по 2023/2024 н.р.

Роки	Профіль	Закладів у місті і селі	Учнів у місті і селі	% охоплення учнів біологічним проф. навчанням від кількості учнів проф. навчанням (місто і село)	% охоплення учнів біологічним проф. навчанням від кількості учнів проф. навчанням (село)
2019/2020 н.р.	Біологія та екологія	879	21406	4,8	5,6
2020/2021 н.р.	Біологія та екологія	787	20322	4,4	5,6
2021/2022 н.р.	Екологічний	140	3131		
	Біохімічний	372	10934		
	Біофізичний	39	970		
	Біотехнологічний	132	2992		
	Біологічний	4	95		
Всього		687	18122	4,7	5,4
2022/2023 н.р.	Екологічний	82	2006		
	Біохімічний	213	7254		
	Біофізичний	15	487		
	Біотехнологічний	53	1426		
	Біологічний	255	6387		
	Медичний	3	425		
Всього		621	17985	4,5	5,7
2023/2024 н.р.	Екологічний	56	1484		
	Біохімічний	170	6059		
	Біофізичний	8	188		
	Біотехнологічний	35	1122		

	Біологічний	328	8286		
	Медичний	6	551		
Всього		597	17690	4,2	5,4

Як видно з таблиці 1, за останні п'ять років біологічний профіль навчання став більш різноманітним, що надає можливість задовольнити запити старшокласників. Однак, починаючи з 2019/2020 н.р. і до 2023/2024 н.р., на відміну від інших профілів, триває поступове зменшення шкіл і в них учнів, які охоплені біологічним профілем навчанням. Найбільша кількість учнів навчаються у біолого - хімічному та біологічному профілях, а найменша – біофізичному та біотехнологічному. Відсоток охоплення учнів профільним навчанням біологічного спрямування щодо кількості учнів, які взагалі охоплені профільним навчанням (місто і село) зменшився з 4,8 до 4,2 відсотків. У закладах сільського поселення зменшення учнів складає 0,2%. Одним із пояснень такої ситуації може бути повномасштабна війна РФ в Україні, пошкодження та руйнування закладів освіти, зростання чисельності внутрішньо переміщених осіб із числа контингенту здобувачів освіти й учителів.

Важливим показником, що впливає на якість загальної середньої освіти, впровадження профільного навчання є забезпеченість системи вчителями, які викладають предмети. (Гапон В.В. 2020). Натепер спостерігається тенденція зменшення чисельності вчителів, які викладають навчальні предмети у містах і селах. Ми проаналізували чисельний склад вчителів біології з 2019/2020 навчального року по теперішній час.

Таблиця 2.

Динаміка чисельності вчителів, які викладають предмет біологію протягом 2019/2020 - 2023/2024 навчальних років

Чисельний склад вчителів біології	2019/2020 н.р	2020/2021 н.р.	2021/2022н.р.	2020/2023 н.р.	2023/2024н.р.
Кількість вчителів біології	14298	14250	14152	13166	12395
Віком до 30 років	1481	1377	1392	1227	1018
31-40 років	3004	2977	2942	2753	2538
41-50 років	4215	4156	4088	3803	3561
51-54 роки	1568	1625	1652	1572	1556
55-60 років	2018	1953	1106	1991	1890
Понад 60 років	2012	2022	2010	1820	1832

Як бачимо з таблиці 2, за останні п'ять навчальних років кількість вчителів біології зменшилась на 1903 особи (13,3%). Привертає увагу зменшення кількості вчителів біології віком до 30 років на 463 особи (30%). Натепер найбільша кількість закладів і учнів охоплених біологічними профілями спостерігалися у Київській, Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій Закарпатській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Одеській областях.

На думку дослідників однією з проблем подальшого розвитку профільного навчання в закладах загальної середньої освіти може бути велика кількість учителів-пенсіонерів, які викладають предмети, хоча вона поступово зменшується. Так у 2021/2022 н. р. у системі загальної середньої освіти працювало 17,25 % вчителів пенсіонерів, які викладають навчальні предмети (від загальної чисельності вчителів), у 2023/2024 н.р. кількість працюючих вчителів пенсіонерів зменшилася і становить 10,3% (Гапон В.В.2020). Проведений нами аналіз щодо вчителів пенсіонерів, які викладають біологію свідчить, що таких вчителів багато, але з роками чисельність їх поступово зменшується, хоча можна спостерігати певне коливання. Так у 2018/2019 н.р. у школах працювало 18,5% пенсіонерів - вчителів біології, у 2000/2021 н.р. - 18,2%, у 2022/2023 н.р.- 16,5%, 2023/2024 н.р.- 17,3%.

Висновок. Розвиток профільної освіти – один з основних напрямків реформування системи загальної середньої освіти. У контексті дослідження питання розбудови профільного навчання важливе значення набувають кількісні показники системи освіти. Аналіз статистичних даних щодо функціонування біологічного профілю навчання дає підстави зробити висновок про те, що існує ряд проблем, які призводять до зменшення кількості учнів охоплених біологічним профілем навчанням. І це не лише військовий стан у країні, але і необхідність перепрофілювання окремих закладів з огляду на забезпечення педагогічними працівниками, створення відповідної сучасної матеріально – технічної бази, омолодження складу вчителів біології, урахування запитів та нахилів учнів, регіональні потреби ринку праці.

Список використаних джерел

1. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
2. Ващенко, Л.С. (2015) Погляд на профільне навчання учасників навчального процесу. Збірник наукових праць "Педагогічна освіта: теорія і практика" 19 випуск.С.39-41.
3. Гапон, В. В. Шараєвська, М. І. Дерєпа, Т. С.(2022) "Освітня аналітика України", № 3 (19)
4. Загородня А. А. Профільне навчання як форма радикальної диференціації освітнього процесу. (2020)Вісник Запорізького національного університету. Серія. : педагогічні науки. № 2(35). С. 17–22. DOI: <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-02> .
5. Інститут освітньої аналітики.<https://iea.gov.ua/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/informatsijni-byuletteni/2024-2/informacziyni-byuletteni/>

УДК 37.07:005.95/.96

Тетяна Лукіна,
доктор наук з державного управління, професор,
Інститут педагогіки НАПН України
orcid.org/0000-0002-3802-6666

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКІВ ШКІЛ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФІЛЬНОЇ ОСВІТОЮ

Анотація. У статті запропоновано підхід до вивчення проблеми забезпечення якості профільної освіти в контексті оцінки ефективності професійної (управлінської) діяльності керівника закладу загальної середньої освіти. Проаналізовано зміни у структурі мережі закладів загальної середньої освіти за профілями навчання та областями у період воєнного стану в Україні. Запропоновано власне бачення причин зазначених змін та їх вплив на якість профільної середньої освіти.

Abstract. The article proposes an approach to studying the problem of ensuring the quality of upper secondary education in the context of assessing the effectiveness of professional (managerial) activities of the principal of an institution of general secondary education. Changes in the structure of the network of general education institutions by study profiles and regions during the period of martial situation in Ukraine are analyzed. Own vision of the reasons for these changes and their impact on the quality of upper secondary education are proposed.

Ключові слова: професійна діяльність, директор школи, якість освіти, профільна середня освіта, профільне навчання.

Keywords: professional activity, school principal, quality of education, upper secondary education, specialized learning.

Скорочення: ЗЗСО – заклади загальної середньої освіти

Вступ. Якість освіти тлумачать як сукупність характеристик і властивостей освітнього процесу, що забезпечують здатність задовольнити освітні потреби споживачів освітніх послуг (Лукіна, 2008). Якість освіти як системи, процесу і результату навченості здобувачів освіти